

УДК 58:929Вальц:027.7:378.4(477.74-21)

Г. П. Бахчиванжи,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89

**ВЧЕНИЙ Я. Я. ВАЛЬЦ ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР І ОРГАНІЗАТОР
НАУКИ**

Дана стаття присвячена професору Новоросійського університету, біологу Я. Я. Вальцу, який займався вивченням нижчих спорових рослин і був одним із перших дослідників Росії з цієї галузі. Я. Я. Вальц залишив нам у спадок близько 40 наукових праць, більшість з них зберігається у фондах НБ ОНУ імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: морфологічна ботаніка, спорові рослини, водорості, гриби, папороть, Київський університет св. Володимира, Імператорський Новоросійський університет.

Яків Якович Вальц – криптогаміст, альголог, морфолог та анатом рослин, талановитий вчений, популяризатор науки. Займався вивченням ооміцетів, зокрема сапролегнієвих грибів, досліджував проблеми онтогенезу водоростей і грибів.

Мета даної статті – довести до відома фахівців інформацію щодо наявності праць Я. Я. Вальца у фондах НБ ОНУ, щоб ще раз оцінити той внесок, який був зроблений ним у даному напрямку.

Яків Якович Вальц на початку своєї кар'єри працював у Київському університеті св. Володимира, а згодом – в Імператорському Новоросійському університеті. Наукові роботи професора Вальца, окрім їхньої наукової вартості, цікаві тим, що це були перші роботи серед київських ботаніків у галузі систематики нижчих спорових рослин. Безперечно, така особистість має належати до числа видатних і дуже обдарованих від природи людей. Але, на жаль, доля розпорядилась інакше і відвела йому лише 40 років свідомого життя. Незважаючи на наявність багатьох наукових праць, Я. Я. Вальц не встиг достатньо проявити себе в науці та розкрити свій талант. Близьке починався злет його наукової кар'єри після закінчення Київської гімназії, та печальним був її занепад.

Я. Я. Вальц народився у самому серці нашої країни, у м. Київ, в 1841 р. у сім'ї дворян, які сповідували лютеранство. Початкову освіту здобував у 1-ій Київській гімназії, де близьку навчався, закінчивши її з золотою медаллю у 1857 р. Одразу вступив до Київського університету св. Володимира на фізико-математичний факультет, де займався ботанікою під керівництвом професора О. С. Роговича. Завдяки своїм здібностям та старанності проявив себе в навчанні як великий любитель рослинності й взагалі природи. Любов до природи та велике бажання вивчати її зробили його натуралістом. Я. Я. Вальц закінчив університет у 1861 р. зі ступенем кандидата природничих наук. Для захисту кандидатської дисертації він представив працю за назвою: «История развития папоротников от произрастания спор до развития первых вай». На жаль, ця робота не була опублікована, натомість її визнали факультетом як «... выходящей из ряда обыкновенных

кандидатских рассуждений» [44, с. 9]. У відгуці було зазначено: «автор не только познакомился вполне и основательно со всею литературою избранного им предмета и изложил подробно и отчетливо результаты исследований папоротников Суминского, Виганда, Гофмейстера, Шахта, Мерклина, Тюре и др., но так же проверил некоторые из важнейших фактов собственными наблюдениями над всходами папоротников в здешнем ботаническом саду» [44, с. 9]. Цією працею вчений привернув до себе особливу увагу фахівців факультету як на талановиту, здібну постать з чудовою ботанічною підготовкою. З 2 вересня того ж року Яків Вальц за рішенням ради попечителя Київського учбового округу став стипендіатом природничих наук Київських педагогічних курсів із зарахуванням дійсної служби та отримав можливість продовжувати наукову підготовку під керівництвом свого вчителя проф. О. С. Роговича. Два роки навчання не пройшли марно для вченого. У цей період він досяг особливих успіхів, надрукував цілий ряд статей, які містили самостійні доповнення та виправлення до його попередніх спостережень.

З під його пера вийшли такі статті, як «Наблюдения над половыми органами местных водорослей р. Vaucheria» та доповнення до цієї статті «Наблюдения, касающиеся истории развития папоротников». Обидві роботи були зачитані вченим на другому з'їзді природознавців, який проходив у Києві в 1862 р. У доповіді «Наблюдения, касающиеся истории развития папоротников» автор торкається одного з найважливіших завдань ботаніки – дослідження історії розвитку рослин, а також яке значення має при цьому вивчення історії розвитку папоротей. Учений виклав свої власні спостереження щодо проростання спор і розвитку перших чотирьох клітин паростка, головним чином *Palystichum Filix mas Roth*. Взагалі, у роботах містяться відомості щодо розвитку водоростей *Vaucheria sericea* і їх форм відносно до виду *Vaucheria geminata*. У статтях достеменно описується історія розвитку статевих органів у згадуваних водоростей і на основі викладених фактів доказується неспроможність виду колишнього *V. geminata*. доводиться також хибність думки Шахта, який приписує ооспорам виключне значення органів, що служать для збереження виду за несприятливих умов для розвитку рослинності. Обидві роботи були надруковані у 1862 р. в 7 та 8 номерах київського журналу «Университетские известия».

Ще до закінчення педагогічних курсів, а саме з 22 лютого 1863 р., Я. Я. Вальца допустили до викладання природничої історії в 1-й Київській гімназії в якості молодшого вчителя, а після іспитів, у травні 1863 р., він отримав атестат, який надав йому право викладати за першим розрядом у середніх учбових закладах. Саме в цей час Я. Я. Вальц займався дослідженням теми «О неустаревшем первозародыше *Aspidium Filix mas Roth*. Ibid» [11], яка згодом переросла в магістерську дисертацію вченого і яку він успішно захистив на фізико-математичному факультеті Київського університету св. Володимира, отримавши ступінь магістра ботаніки. У дисертації автор досконало описав спори цієї папороті, особливо історію її розвитку від початку свідчень олександрійського вченого Феніаса і закінчуючи роботами Гофмейстера, Меркіна, Віганда та ін., викладаючи при цьому й своє особисте бачення. Роботу було опубліковано в «Университетских известиях» (Київ, № 8, № 9, 1863).

Із вище зазначеними працями вченого сьогодні можна ознайомитись і у фондах НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, де зберігаються ці видання.

Слід зазначити, що в період 50-х – початку 60-х рр. XIX ст. інтереси молодого покоління ботаніків були зосереджені переважно на безквіткових рослинах (спорові рослини). На той час вже вийшли праці таких німецьких учених, як

В. Гофмейстера, А. Брауна, Н. Принсгейма, А. де Барі та ін., в яких розвивався новий напрямок у галузі ботаніки. Не був виключенням і Я. Я. Вальц, який також піддався цьому впливу. Оскільки усі його праці були зроблені в цьому напрямку, то Міністерство народної освіти вирішило восени 1863 р. відрядити молодого вченого з науковою ціллю до Берліна як стипендіата. Я. Я. Вальц отримав відрядження за кордон на два роки, де спочатку працював у Берліні в Ганштейна, Брауна і Принсгейма, а згодом – у Фрейбурзі у видатного А. де-Барі. У біографічному словнику «Професори Одеського (Новоросійського) університету» Т. В. Васильєва і С. Г. Коваленко зазначають: «За кордоном Я. Я. Вальц вивчав будову і розподіл судинних пучків у папоротей, розвиток росту плаунів, запліднення у *Lamium amplexicaule* і *Oryza sandestina*, досліджував водорості *Hudrurus*, *Batrachospermum* гриб, *Mizocitium*, що зустрічаються у клітинах спірогіри, антеридії і сперматозоїди Осмунди королівської тощо» [32, с. 204]. Нагадаємо, результати його практичних робіт були узагальнені та представлені у звітах, і опубліковані в «Журнале Министерства народного просвещения» (СПб, 1864-1865), а також в «Университетских известиях» (Київ, 1864-1865). Більшість результатів наукових досліджень, окрім цих звітів, так ніде і не публікувались. Наприклад, «Строение и распределение сосудистых пучков у папоротников», «Развитие точки роста *Selaginella stolonifera*», «Анатомическое исследование *Recodium rupestre*», «О развитии спор у лишайников и некоторых грибов», де Я. Вальц констатував наявність клітинних ядер у базидіях гриба *Dacrymyces deliquescen*. Це відкриття було визначено як заслуга Я. Вальца і А. де-Барі. У звітах міститься інформація про доповіді, які Я. Я. Вальц читав на з'їзді німецьких природознавців у Гіссені та на зборах Бранденбурзького ботанічного товариства. Більш досконало з результатами досліджень Я. Вальца можна ознайомитись у НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, де дбайливо зберігаються комплекти зазначених видань.

За кордоном Я. Я. Вальц надрукував роботу з біології запилення в *Lamium amplexicaule* *Oryzalandestina* – єдине своє дослідження, що стосується квіткових рослин [17]. Під керівництвом А. де Барі він переклав морфолого-систематичне опрацювання роду *Vaucheria*, внаслідок чого з'явилася робота «Beitrag zur Morphologie und Systematik der Gattung *Vaucheria* D.C (Морфологія і систематика рода *Vaucheria*)». Після повернення з-за кордону ця праця, як більш об'ємна та важлива, була представлена 18 грудня 1865 р. як докторська дисертація в Київському університеті. Отримавши ступінь доктора, Я. Я. Вальц починає читати лекції з анатомії та фізіології рослин в якості приват-доцента Київського університету. Слід зазначити, що для університету св. Володимира він був першим викладачем з цього предмету. На прохання попечителя Київського учбового округу 27 січня 1867 р., окрім звання приват-доцента, Я. Я. Вальц був призначений ще й учителем з вищим окладом у 1-у Київську гімназію для викладання природничої історії. А після звільнення з посади його наставника проф. О. С. Роговича отримав звання екстраординарного професора і викладав морфологічну ботаніку. У період з 1868 по 1871 рр. Яків Вальц завідував ботанічним садом Київського університету св. Володимира. За цей час він уклав декілька списків обмінного насіння саду, які були опубліковані в «Университетских известиях» у перших номерах журналів (Київ, 1871 -1873). Учений був членом Київського товариства природознавців та його віцепрезидентом. На Першому з'їзді російських природознавців, який відбувся у Санкт-Петербурзі наприкінці 1867 – на початку 1868 рр., Яків Вальц виступив з доповідями: «Заметка о развитии зооспор у водоростей» [1], де автор на

основі своїх особистих спостережень зробив висновок, що розвиток зооспор у водоростей належить атмосферному повітрю розчиненому в повітрі, а саме озону, діючому у вугільній кислоті; «О развитии зигоспор у *Closterium Lunula* (Muller) Ehr.» [14]. На основі цих спостережень учений дійшов висновку, що концентричні оболонки, оточуючі зигоспору, утворюються в наслідок перемінного стиснення продукту копуляції і виділення клітковини. Я. Я. Вальц зазначає, що особливість зигоспор *Closterium Lunula* полягає в тому, що крохмаль, який в них міститься, не змінюється.

Отже, як бачимо, наукова діяльність ученого за період роботи в Київському університеті св. Володимира була узагальнена в ряді наукових статей переважно з морфології нижчих рослин. В основному вони публікувались в київських виданнях: «Университетские известия» та «Записки Киевского общества естествоиспытателей».

Одеський період життєдіяльності Я. Я. Вальца починається з жовтня 1871 р., коли за представленням професора І. М. Сеченова більшістю голосів він був обраний ординарним професором кафедри ботаніки Імператорського Новоросійського університету. До особистого представлення про діяльність ученого проф. І. М. Сеченов додав перелік наукових праць Якова Вальца та приватний лист від видатного фахівця, професора ботаніки Петербурзького університету А. С. Фамінцина, в якому зазначалось: «Все исследования г. Вальца произведены, с крайнею тщательностью и свидетельствуют о его знакомстве со способами исследования и литературой предмета». Надалі А. С. Фомінцин додає: «Я. Вальц представляет одного из ревностных тружеников своей науки и человека преданного ей всей душой, поэтому я полагаю, что университет, избрав его своим членом, в качестве ординарного профессора сделал бы крайне полезное приобретение» [42, 1871, заседание 4 окт. п. 9., с. 243-245]. І дійсно, вже з перших днів професор, поринувши з головою в університетське життя, стає активним його учасником. У 1872 р. Я. Я. Вальца обирають університетським суддею, а з 24 лютого 1873 р. він був затверджений деканом фізико-математичного факультету терміном на три роки. У період з 1871 по 1879 рр. учений завідував кафедрою ботаніки та був завідувачим ректорським ботанічним садом, для розвитку якого він доклав багато зусиль [36, с. 640]. У 1876 р. Вальцем було укладено список відбірного насіння для взаємного обміну з ботанічним садом Новоросійського університету [26]. Професор опікувався долею своїх підлеглих, був ініціатором нових ідей, сміливо виступав зі своєю особистою думкою і відстоював її. В університеті він читав річні лекції з різних розділів ботаніки: про довільне зародження і неповне розмноження рослин, про хвороби рослин, про таємно шлюбні рослини. Проводив мікроскопічні демонстрації. Студентам природничого відділення фізико-математичного факультету викладав анатомію рослин, загальну ботаніку, загальну морфологію й систематику, а студентам медичного факультету – загальну ботаніку. Учений часто викладав на публічних курсах, постійно читав публічні лекції. У своїх мемуарах ботанік О. О. Браунер про Вальца писав: «Яков Яковлевич Вальц... Он всегда суетился и спешил, и его небольшая фигурка появлялась всюду... За его доброту, общительность и хорошее исполнение профессорских обязанностей студенты его любили и жалели» [39, с. 5].

Працюючи професором у Новоросійському університеті, Я. Я. Вальц був активним членом товариства природознавців при ІНУ, а згодом його другим президентом (1872-1873), членом Імператорського товариства сільського господарства

півдня Росії і віце-президентом цього товариства, брав участь у 5-ому Всеросійському з'їзді сільського господарства, який проходив в Одесі. У квітні 1873 р. на літній період учений отримав відрядження за кордон. З метою геолого-ботанічних досліджень неодноразово виїжджав до Криму та Молдово-Валахії.

Деякі джерела зазначають, що в період роботи в Імператорському Новоросійському університеті Я. Я. Вальц був зайнятий в основному адміністративною роботою, а тому він не розвивався в науковій діяльності, але ж це не зовсім так. У перші роки перебування в Новоросійському університеті Яків Вальц продовжував дослідження водоростей, він уперше спостерігав запліднення в морської зеленої нитчатки уроспори, вивчав флору водоростей, але наслідки цих досліджень, на жаль, залишилися неопублікованими. Натомість наукова діяльність ученого проявлялась у статтях, які мали на меті популяризацію ботанічної інформації, важливої в сільськогосподарській діяльності. Так, у «Записках Императорского общества сельскогосподарства Южной России» були опубліковані статті: «Значение грибов в экономии природы» (Одесса, 1872. – Т. 1, № 1. – С. 1-20), «Отчет о выставке по садоводству и огородничеству» (Одесса, 1872. – Т. 2., № 4.- С. 3), «О разведении спаржи» (Одесса, 1872. – Т. 2, №4. – С. 68-77), «О болезнях культурных растений, зависящих от грибов» (Одесса, 1873. – Кн. 1, отд. 4. – С. 1-11); «Какие элементы относятся к числу необходимых составных частей пищи растений : из публичных лекций по физиологии растений» (Одесса, 1873. – Кн. 2, отд. 4. – С. 1-23).

Цікавою, на наш погляд, є стаття «Значение грибов в экономии природы», де вчений доходить висновку, що значення грибів в економії природи – це понад усе перешкода до накопичення органічної матерії на земній поверхні і перешкода до переваги одних форм організмів над іншими.

Наукове значення має і стаття-звіт про виставку садівництва, яка відбувалася в Одесі з 20 по 22 вересня 1872 р. Із звіту стало відомо, що це була перша виставка такого роду, хоча в ній брали участь лише садівники-аматори, але ж вона мала на той час грандіозний успіх. Серед представлених експонатів було багато рослин, які мали науковий інтерес. Учасником цієї виставки був і Ботанічний сад Імператорського Новоросійського університету, який представляв більше 200 своїх експонатів. Зокрема були представлені такі рослини *Pheiodendronpertusum*, *Cycas revointa*, *Phoenix dactylifera*, *Pandanus*, *Astrapaea Wallichii*, колекція кактусів (*Opuntia Tuna* з плодами), колекція *Aloe*, *Mesendryanthenum*, *Agave* та ін.). Ботанічному саду ІНУ за культури різноманітних оранжерейних і тепличних рослин, вивчення яких мало велике значення в науковому відношенні, Комітетом садівництва і виноробства було присуджено золоту медаль. Золоту медаль отримав і садівник ІНУ Рудольф за його посилену роботу з благоустрою виставки.

У «Записках Императорского Новороссийского университета» за 1876 р. в Т. 18 була опублікована актова промова Я. Я. Вальца «О влиянии света на некоторые процессы растительной жизни», яку він проголосив 30 серпня 1875 р. Науковець повідомляв, що для більшості зелених рослин світло необхідне для утворення та збереження хлорофілу, від якого залежить зелений колір рослин і який в свою чергу готує матеріал для побудови свого організму. Я. Я. Вальц зазначив, що світло підсилює розвиток коренів і листків та змінює розміри, забарвлення і аромат квітів.

Цікавою і змістовною є стаття в Т. 20 цього ж видання «О размножении растений частями семян» (Одесса, 1876. – Т. 20, ч. ученая. – с. 359-368), де автор запевняє, що не тільки з одного насіння можна отримати нову рослину, а й звісно з його частин. Більш того, вчений переконаний, що одне здорове насіння може

дати декілька нових рослин, і що рослини розмножуються не тільки насінням, а й бруньками та листям. З метою визначення частин зародку та розмноження різних рослин, він особисто проводив досліди в ботанічній лабораторії Новоросійського університету.

Професор Я. Я. Вальц виступав опонентом багатьох кандидатських та докторських дисертацій. Він написав відгук на докторську дисертацію магістра ботаніки А. Н. Волкова «К вопросу об ассимиляции» [19]. Учений ініціював проект про відкриття в Нікітському ботанічному саду ботанічного відділення в підпорядкуванні Новоросійського університету (Дод.1). На жаль, це клопотання до Міністерства з майнових справ не дало позитивного результату. У Гербарії ОНУ імені І. І. Мечникова, який, до речі, входить до Державного реєстру національних об'єктів, що мають статус національного надбання України, серед іменних колекцій Е. Ліндеманна та Й. Пачоського зустрічаються й гербарні екземпляри з підписом Я. Я. Вальца [33, с. 224, 226].

На жаль, у приватному житті вчений пройшов через невдачі та гіркі розчарування, мабуть, через це його спіткала психічна хвороба. Видатний історик, професор ІНУ А. Маркевич був одним із тих, хто підтримував його в часи горя та до останнього часу зберігав з ним дружні стосунки. У своїй книзі «Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета» він згадує: «Вальц был вполне хороший человек, хотя быть может, часто ошибавшийся» [36, с. 431-434].

У квітні 1875 р. у зв'язку із хворобою Я. Я. Вальц, особисто подав прохання про звільнення його з посади декана фізико-математичного факультету. Новим деканом фізико-математичного факультету був обраний проф. М. О. Головінський.

Влітку 1879 р. професор Я. Я. Вальц потрапив до лікарні, а згодом його перевели до петербурзької лікарні, де він провів майже 25 років. У Новоросійському університеті йому спочатку надали рік відпустки, а 3 грудня в 1881 р. його офіційно звільнили.

Помер Я. Я. Вальц 29 жовтня 1904 р. в Будинку піклування для душевнохворих.

Отже, дарований талант від Бога, помножений на дивовижну, волелюбну працездатність Я. Я. Вальца дали плідний результат у його науковій творчості. Безумовно, що ця особистість потребує нових серйозних досліджень, бо про його спадщину написано не багато та й то фрагментарно.

Список використаних джерел та літератури

1. Заметка о развитии зооспор у водорослей / Я. Я. Вальц // Труды I-го съезда русских естествоиспытателей в С.-Петербурге. Отд. ботаники. – СПб, 1868. – С. 34-40. **125-а/525, 868**
2. Значение грибов в экономии природы / Я. Я. Вальц // Зап. Императ. о-ва сел. хоз-ва Юж. России. – 1872. – Т. 1, № 1. – С. 9-20. **148/28; 136/366**
3. Извлечения из отчетов лиц, отправленных за границу для приготовления к профессорскому званию : [отчет магистра Якова Вальца] / Я. Я. Вальц // ЖМНП. – 1864. – Ч. 121 (февр.), отд. 2. – С. 262-263 ; Ч. 122 (май), отд. 2. – С. 349-359 ; Ч. 123 (авг.), отд. 3. – С. 97-109 ; Ч. 124 (нояб.), отд. 3. – С. 81-98. ; 1865. – Ч. 125, отд. 3. – С. 84-94 ; 1865. – Ч. 126 (май). – С. 124-125. **206/28-а**
4. Какие элементы относятся к числу необходимых составных частей пищи растений : из публичных лекций по физиологии растений / Я. Я. Вальц // Зап. Императ. о-ва сел. хоз-ва Юж. России. – 1873. – Кн. 2, отд. 4. – С. 1-23. **148/28**

5. Наблюдения, касающиеся истории развития папоротников / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1864. – № 8. – С. 174-186. **148/28**
6. Наблюдения над половыми органами местных водорослей рода *Vaucheria* / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1862. – № 7 (июль). – С. 81-87. **217/12**
7. О болезнях культурных растений, зависящих от грибов / Я. Я. Вальц // Зап. Императ. о-ва сел. хоз-ва Юж. России. – 1873. – Кн. 1, отд. 4. – С. 1-11. **148/28; 136/372**
8. О влиянии света на некоторые процессы растительной жизни : речь, произнесенная на торжественном собрании Императорского Новороссийского университета 30-го 1875 года ординарным проф. по каф. ботаники Я. Я. Вальцем / Я. Я. Вальц // Записки ИНУ. – 1876. – Т. 18, ч. официальная. – С. 1-28. **41/25; 136/917, 3026**
9. О водорослях рода *Scenodesmus* Meyen / Я. Я. Вальц // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1870. – Т. 1, вып. 3. – С. 319-326. **125/251**
10. О зооспорах рода *Chamaesiphon* A. Br. et Grun. / Я. Я. Вальц // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1870. – Т. 1, вып. 2. – С. 275-281. **125/251**
11. О неустаревшем первозародыше *Aspidium Filix mas* Rott : магистер. дис. (окончание) / Я. Вальц // Унив. изв. – 1863. – № 8, отд. 2. – С. 1-32.; № 9, отд. 2. – С. 1-38 : табл. **217/12**
12. О новом виде *Vaucheria* DC. / Я. Я. Вальц // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1871. – Т. 2, вып. 1. – С. 93-96. **125/251**
13. О разведении спаржи / Я. Я. Вальц // Зап. Императ. о-ва сел. хоз-ва Юж. России. – 1872. – Т. 2, № 4. – С. 68-77. **148/28**
14. О развитии зигоспор у *Closterium Lunula* (Muller) Ehr. / Я. Я. Вальц // Труды I-го съезда русских естествоиспытателей в С.-Петербурге, происходившего с 28.12.1867 по 4.01.1868. Отд. ботаники. – СПб, 1868. – С. 41-44. **125-a/525, 868**
15. О размножении растений частями семян / Я. Я. Вальц // Записки ИНУ. – 1876. – Т. 20, ч. учебная. – С. 359-368. **41/25, 26; 136/413**
16. О сапролегниях / Я. Я. Вальц // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1870. – Т. 1, вып. 1. – С. 27-43. **125/251**
17. Об оплодотворении в закрытых цветах *Lamium amplexicaule* L. и *Oryza clandestine* (Web.) A. Br. / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1864. – № 11 (нояб.). – С. 38-40. **217/1162**
18. Об опоражнивании зооспорангиев / Я. Я. Вальц // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1870. – Т. 1, вып. 1. – С. 137-145. **125/251**
19. Отзыв профессора Вальца о докторской диссертации магистра ботаники А. Н. Волкова / Я. Я. Вальц // Записки ИНУ. – 1876. – Т. 20, ч. 1 (официальная). – С. 35-37. **41/26**
20. Отчет о выставке по садоводству и огородничеству, бывшей в Одессе с 10 по 22 сент., 1872 г. / Я. Я. Вальц // Зап. Императ. о-ва сел. хоз-ва Юж. России. – 1872. – Т. 2, № 4. – С. 3-15. **148/28**
21. Сведения о научных занятиях за границей магистра ботаники Я. Вальца с 27 марта по 30 июня нов. ст. / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1864. – № 8 (авг.), отд. 2. – С. 18-29. **217/12**
22. Сведения о научных занятиях за границей магистра ботаники Я. Вальца с июня по октябрь 1864 г. / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1864. – № 11 (нояб.). – С. 20-37. **217/12**
23. Сведения о научных занятиях за границей магистра ботаники Я. Вальца с 1-го янв. по 26 марта нов. ст. / Я. Я. Вальц // Унив. изв. – 1864. – № 5 (май). – С. 51-60. **217/12**
24. Список коллекций миксомицетов и грибов, собранных А. С. Роговичем, Я. Я. Вальцем и Л. Ришави / собр. А. С. Рогович, Я. Я. Вальц, Л. Ришави // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1872. – Т. 2, вып. 2. – С. 187-195. **125/251**
25. Delectus seminum anno 1870 collectorum, quae mutuae commutationi offert hortus botanicus Universitatis St. Vladimiri / J. Walz // Унив. изв. – 1871. – С. 1-20. **217/12**
(Отобранные семена, собранные в 1870 году, которые предполагаются для взаимного обмена с Ботаническим садом Университета Св. Владимира).
26. Index seminum anno 1876 collectarum quae Hortus Botanicus Universitatis Novae Rossiae mutuo commutanda offert / J. Walz, R. Rudolph // Записки ИНУ. – 1877. – Т. 21. – С. 1-25. **41/26**
(Список отобранных семян за 1876 г., которые предполагаются для взаимного обмена с Ботаническим садом Новороссийского университета).

27. *Catalogus plantarum vivarum quae mutuae commutatione offert hortus botanicus Universitatis Caesareae St. Vladimiri* / J. Walz // Унив. изв. – 1869. – № 3 (март). – С. 1-4. **217/1162**

***

28. *Баранецкий О. В.* Вальц Я. Я. / О. В. Баранецкий ; сост. и изд. под ред. В. С. Иконникова // Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира 1834-1884. – Киев : тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1884. – С. 89-93.
29. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира (1834-1884) / сост. орд. проф. В. С. Иконников. – Киев : тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1884 г. – 816 с.
30. Ботаніки і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова 1865-2005 / С. Г. Коваленко, Т. В. Васильєва, Г. А. Швець ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Фенікс, 2005. – 104 с.
31. Вальц Яків Яківлевич // Вчені вузів Одеси : бібліогр. довід. / НБ ОНУ ім. М. Горького ; упоряд. : Л. О. Кольченко, Т. В. Тющенко. Одеса, 2004. – Вип. 1 : Природн. науки, ч. 5 : Біологи. – Одеса, 2004. – С. 34-36.
32. *Васильєва Т. В.* Вальц Яків Яків / Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко // Професори Одеського Новоросійського університету : біогр. словник. – 2-е вид., доп. – Одеса, 2005. – Т. 2. – С. 203-205.
33. Гербарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова / авт.-укл. С. Г. Коваленко // Гербарій України = Index Herbariorum Ucrainicum / ред. уклад. Н. М. Шиян. – К. : Альтерпрес, 2011. – С. 222-233.
34. Записки Новороссийского общества естествоиспытателей. – Одесса : тип Л. Нитче, 1873-1874. – Т. 2. – 148 с.
35. Історія Одеського університету за 100 років / відп. ред. О. І. Юрженко. – К. : вид-во Київ. ун-ту, 1968. – С. 166-167.
36. *Маркевич А. В.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета / А. В. Маркевич // Записки ИНУ. – 1890. – Т. 53. – С. 1-734.
37. *Маркевич О. П.* Наука і наукові працівники в Київському державному університеті за 112 років його існування, 1834-1946 / О. П. Маркевич // Наукові записки. – 1946. – Т. 5, вип. 1. – С. 44.
38. Отчет о деятельности Общества естествоиспытателей при ИНУ за 1872 г. – Одесса : тип. Л. Нитче, 1873-1874. – Т. 2. – С. 144-149.
39. *Потапенко Г. И.* История кафедры ботаники Одесского государственного университета : за 75 существования, 1865-1940 / Г. И. Потапенко. – Одесса : Печатный дом, 2010. – 88 с.
40. Праці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Сер. бібл. / ОДУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1957. – Т. 147, вип. 1. – С. 13.
41. Протокол седьмого собрания Киевского общества естествоиспытателей 24-го октября 1870 года. – К. : Унив. тип., 1872. – Т. 2. – С. 147-153.
42. Протоколы заседаний Совета ИНУ за 1870-1881 гг. – Одесса, 1871-1882.
43. Протоколы заседаний Совета ИНУ // Унив. изв. – 1862. – № 7. – С. 39.
44. Протоколы заседаний Совета ИНУ 15 декабря 1867 г. // Унив. изв. – 1868. – № 2. – С. 8-11, 15-18.
45. *Рогович А.* [Огляд і список праць Вальца : біографічні відомості] // Унив. изв. – 1868. – № 1. – С. 36-39 ; № 2. – С. 8-11, 15-17.
46. Русские ботаники : биогр.- библиогр. словарь / сост. С. Ю. Липшиц. – М. : Моск. о-во испытателей природы, 1947. – Т. 2. – С. 26-30.
47. *Савчук В. С.* Естественнаучные общества Юга Российской империи : вторая половина XIX – половина XX в. / В. С. Савчук. – Днепропетровск : ДДУ, 1994. – 232 с.
48. *Соколовський О. І.* Нарис роботи Київського університету в галузі систематики рослин та вивчення місцевої флори за минуле сторіччя / О. І. Соколовський // Розвиток науки в Київському університеті за 100 років. – К. : вид-во Київ. держ. ун-ту, 1935. – С. 137-138.
49. Университетские известия. – К., 1862. – № 7. – С. 15, 39.

Надійшла 30.07.2012

Додаток
(из Протоколов Заседаний Совета ИНУ)

Заседание 7 апреля, 1872, П. 23. с. 84-85

Представление проф. Вальца: «Никитский бот. сад в окрестностях Ялты, находится при крайне благоприятных климатических условиях: пальмы, юки, араукарии и т. д. культивируются в этом саду под открытым небом. Такое благоприятное положение сада и то обстоятельство, что сад этот находится в заведывании лиц практически и научно сведущих, дает возможным Новороссийскому университету воспользоваться садом для педагогических целей и научных. Весьма полезно было бы учреждение ботанического отделения в этом саду, в котором собрана была бы, по возможности, крымская флора и которое содержало бы важнейших представителей других флор, характеризующих известные группы, или представляющих особенный интерес морфологический, физиологический или практический. Желательно было бы также, чтобы в этом отделении культивировались растения для целей чисто научных, по соглашению директора сада с заведующим ботаническим садом Новороссийского университета. Студенты, во время вакансий, преподаватели ботаники, учителя гимназий и вообще лица, интересующиеся ботаникой могли бы совершать поездки в этот сад и пользоваться им для своих целей; кроме того, отделение это могло бы доставлять в Одессу материал как для целей педагогических, так и для научных работ. Нет сомнения, что министерство государственных имуществ не откажет содействовать тому, чтобы Никитский сад принес и на этом новом поприще пользу отечественной науке; – а потому имею честь просить факультет войти с представлением в совет об ходотайствовании перед министерством государственных имуществ разрешения для директора Никитского сада, в связи с директором ботанического сада Новороссийского университета, учредить в Никитском саду ботаническое отделение, и об ассигновании со стороны министерства единовременно 300 р. для учреждения этого отделения».

А. П. Бахчиванжи,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом Научної бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ул. Преображенська, 24, г. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89

**УЧЕНЫЙ Я. Я. ВАЛЬЦ КАК ПОПУЛЯРИЗАТОР И ОРГАНИЗАТОР
НАУКИ**

Резюме

Данная статья посвящена профессору Новороссийского университета, биологу Я. Я. Вальцу, который занимался изучением низших споровых растений и был одним из первых исследователей России в этой области. Научное наследие Я. Я. Вальца составляет около 40 работ, большинство из которых хранится в фондах НБ ОНУ им. И. И. Мечникова.

Ключевые слова: морфологическая ботаника, споровые растения, водоросли, грибы, папоротник, Киевский университет св. Владимира, Императорский Новороссийский университет.

G. P. Bakhchyvanzhy,

Head of the Information-bibliographical Department
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89

**A NATURALIST YA. YA. WALZ AS A POPULARIZER AND AN
ORGANIZER OF SCIENCE**

Summary

The article is devoted to the professor of Novorosiyskiy University, a biologist Ya. Ya. Walz who studied lower cryptogamic plants being one of the pioneers in this field of biology in Russia. The heritage of the scientist amounts to 40 scientific research works most of them being conserved in the stacks of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University.

Key words: morphological botany, cryptogams, algae, fungi, ferns, Kyiv St. Volodymyr University, Imperatorskyi Novorosiyskiy University.